

Dr. Eglė MAURICĖ-MACKUVIENĖ

Lietuvos teisės instituto mokslo darbuotoja,
advokatė

Advokatės Eglės Mauricės kontora

El. p. egle@legallogic.lt, eglemaurice@gmail.com

ATSKIROSIOS NUOMONĖS LIETUVIŠKAJAME TEISĖS DISKURSE: PRAKSEOLOGINĖS IŽVALGOS

Straipsnyje pateikiamos prakseologinio pabūdžio išvalgos apie argumentavimo ypatumus atskirosiose nuomonėse, kurias teisėjai teikė 2009–2013 m. Lietuvos teismams nagrinėjant administracines, civilines, baudžiamąsias ir konstitucines bylas. Metodologijai skirtoje tyrimo dalyje apžvelgiami galimi argumentavimo diskursų atskirosiose nuomonėse tyrimo metodai, brėžiamos jų pritaikomumo ribos. Prakseologinė dimensija šiame tyrime reiškia argumentavimo efektyvumo ir argumentų pagrįstumo aspektus.

Padėka. Šis straipsnis yra Lietuvos mokslo tarybos finansuotas, 2012–2014 m. Lietuvos teisės institute vykdytos autorės podoktorantūros stažuotės „Prakseologinis teisės diskursų tyrimas argumentavimo paradigmos kontekste“ mokslinės veiklos ir tyrimų programos dalis. Nuoširdžiai dėkoju kolegoms mokslininkams ir ekspertams – Johanui Baltrimui, Linai Beliūnienei, Skirmantui Bikeliui, Bartoszui Brozekui, Mindaugui Lankauskui, Donaldui Macrae, Ingridai Mačernytei-Panomariovienei, Henry Prakkenui, Gintautui Sakalauskui, Giovanni Sartoriui – už naudingas išvalgas ir diskusijas teisės mokslo metodologijos klausimais, praplėstas mokslinio žinojimo ir mokslinių teisės tyrimų atlikimo gebėjimų ribas.

1. ĮVADAS

Kontekstas ir tematika. Lietuvoje teisinius ginčus sprendžiančių institucijų priimami teisiniai sprendimai nėra nekvestionuojami: ne tik dėl to, kad jie gali būti skundžiami aukštesnei teisminei instancijai, tačiau ir dėl to, kad visų rūšių Lietuvos teismuose – bendrosios kompetencijos, administraciniuose, Konstituciniame – teisėjai gali naudotis ir daugiau ar mažiau naudojasi teise pareikšti atskirąją nuomonę. Nestebina ir teisėjų ar teisės mokslininkų bei praktikų interneto dienoraščiai ar paskyros socialiniuose tin-

kluose, kur teismų sprendimai ar atskirosios nuomonės aiškinamos ar komentuojamos iš profesionalo pozicijų. Teisėjas A. Cininas, teisininkai T. Chochrinas, M. Udalcovas, R. Šimašius, T. Žukas¹ – tai toli gražu ne baigtinis sąrašas teisininkų, kurie principingu, aiškiu ir kartu emocionalių kalbėjimu praturtina viešąjį teisinį diskursą. Informacinių technologijų amžius ir tolerancijos kito nuomonei imperatyvo tapimas nekvestionuojama norma neišvengiamai daro įtaką teisiniui kalbėjimui ir žinojimui.

Ribos tarp skirtingų teisės diskursų – oficialių, mokslinių, publicistinių – nebėra tokios griežtos, ir atskiroji teisėjo nuomonė tą puikiai iliustruoja. Atskirosios nuomonės nėra beasmeniai moksliniai tekstai, tačiau jos pretenduoja į teisingumą ir tiesą; jose atsispindi vertybinės teisėjų pažiūros ar net temperamentai, tačiau kartu jos išlieka oficialiais dokumentais. Tai gana unikalus teisinio diskurso žanras, todėl įdomus tyrėjui mokslininkui.

Atskirosios teisėjo nuomonės šiame tyrime yra praktinė atrama, kuri ne tik analizuojama, tačiau sukuria erdvę kelti bendresnius, teorinius ar metodologinius, klausimus. Tai klausimai apie teisinių sprendimų, ginamų pozicijų pagrįstumą, argumentų stiprumą ar silpnumą, loginį pagrindimo nuoseklumą, skirtingų auditorijų įtikinimą ir kt. Jie yra aktualūs nepriklausomai nuo teisės aktų kaitos ar jurisprudencijos raidos, todėl tirtini.

Tyrimo objektas, apimtis, tikslas. Šiame tyrime pasirinkta analizuoti vienos rūšies rašytinius teisės diskursus – 2009–2013 m. laikotarpio teisėjų atskirąsias nuomones, pateiktas administraciniuose ir bendrosios kompetencijos teismuose bei Konstituciniame Teisme (iš viso – 45 atskirąsias nuomones²), kartu nemažai dėmesio skiriant metodologinei argumentavimo diskursų analizės pusei. Ribota straipsnio apimtis leidžia tik paminėti kai kurias argumentavimo teorijos siūlomas priemones. Atskirųjų nuomonių tekstai analizuoti šiais pasirinktais aspektais: pirma, atskirosios nuomonės autoriaus (autorių) identiteto išraiškos bei santykio su teismu aspektu ir, antra, normatyviojo (deontinio) loginio pagrindimo aspektu.³ Taip pat vertintas pats

¹ Šių teisininkų paskyras ar komentarus galima rasti interneto erdvėje pasitelkus paieškos sistemas ir pasinaudojus raktiniais žodžiais (pavardėmis).

² Tirtos visos 2009–2013 m. paskelbtos atskirosios nuomonės, atrinktos naudojantis „Infoplex“ teismų praktikos duomenų baze, prieiga per internetą: <<http://www.infoplex.lt/tp/>>, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialios svetainės informacija, prieiga per internetą: <www.lrkt.lt>, Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO viešos sprendimų paieškos sistema, prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx?detali=2>> [žiūrėta 2014-05-30]. Tikėtina, kad tiriamuoju laikotarpiu atskirųjų nuomonių būta ir daugiau (žr. 43 išnašą), tačiau jos viešai neskelbiamos.

³ Plačiau apie tai, kas šiame straipsnyje laikoma normatyviuoju (deontiniu) loginiu pagrindimu, žr. šio straipsnio 1.1 dalį ir 2.3 dalį. Pastebėtina, kad normatyvusis (deontinis) loginis pagrindimas šiame tyrime nereiškia atskirųjų nuomonių tekstų vidinio neprieštaringumo tikrinimo, nuomonėse pateikiamų argumentų turinio atitikties (koherencijos) kitų teisinių tekstų (teisės aktų, teismų sprendimų, teisės doktrinos darbų) turiniui vertinimo ar kitų, su logika, kaip „sveiku protu“, neretai siejamų aspektų tyrimo.

atskirosios nuomonės pateikimo faktas skirtingose jurisprudencijose – kaip vienas iš *sunkios bylos* kriterijų. Tiriamasis laikotarpis pasirinktas atsižvelgus į tai, kad, 2008 m. pabaigoje įvedus atskirosios nuomonės institutą konstitucinėje justicijoje,⁴ gerokai išaugo tirtinų diskursų skaičius. Tyrimu siekiama atkreipti dėmesį į iki šiol neanalizuotus ar ribotai analizuotus atskirosios nuomonės instituto aspektus, formuluoti prakseologinio pobūdžio išvalgas ir išvadas.

Metodologija. Vyraujantis metodologinis tyrimo požiūris įvardijamas prakseologija, kuri suprantama kaip mokslas apie tikslingą, sąmoningą žmonių veiklą. Prakseologinė dimensija šiame tyrime pirmiausia reiškia argumentų stiprumo, pagrįstumo ir argumentavimo efektyvumo aspektus.

Kalbant apie metodologiją, pastebėtina, kad teisės mokslas, formaliai priskiriamas socialinių mokslų grupei, išlieka ganėtinai uždaras ir savitas. Jo metodai ir metodologija nedaug skiriasi nuo teisės praktikai būdingo samprotavimo: remiamasi nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų tekstais, sprendimais analogiškose bylose, aukščiausių nacionalinių ir supranacionalinių teismų išaiškinimais, apeliuojama į teisės koherentiškumą (sistemiškumą), patirties semiamasi iš panašios sanklodos valstybių teisinių sistemų, istorinės teisės aktų genezės, hermeneutiškai aiškinami – teisės apskritai, teisės šakos ar teisės akto konkrečiai – tikslai ir principai, referuojama į teisės tyrimų tekstus ir rezultatus, siekiama loginio neprieštaravimo ir kt. Kitų mokslų kokybiniai ir kiekybiniai tyrimo metodai ir metodologijos laikytini veikiau pagalbiniais. Nors teisės mokslo sociologizacija, psychologizavimas, ekonominio požiūrio integravimas yra dėsningi ir neišvengiami procesai, mokslų klasifikavimo šalininkai netrunka atskirti teisės sociologiją, kriminologiją, teisinį psychologizmą ar teisinį realizmą nuo „tikrojo“, doktrininio teisės mokslo. Naujųjų studijų, pvz., diskurso analizės, komunikacijos, kritinio mąstymo, argumentavimo teorijos, kognityvinių mokslų metodologijos neretai pasitelkiamos rašant projektines paraiškas, kuriomis siekiama laimėti finansavimą atlikti inovatyvius tarpdiscipliniškumu pasižyminčius programinius teisinius tyrimus, tačiau Lietuvos teisės mokslo bendruomenės, nacionalinėje akademinėje erdvėje susitelkusios apie mokslo ir studijų institucijų periodinius leidinius,⁵ taikomi mokslinio tyrimo metodai išlieka pakankamai tradiciniai. Išimtis daroma nebent filosofijai – visų mokslų ir menų motinai,⁶ kurios kritinio kvestionavimo ir loginės analizės metodai yra universalūs ir laikomi pritaikomais, naudingais ir teisėje.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 5, 8, 10, 15, 16, 53, 55 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 16(1) straipsniu įstatymas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 134-5179.

⁵ Vilniaus universiteto leidžiamas „Teisė“, Mykolo Romerio universiteto – „Jurisprudencija“, Lietuvos teisės instituto – „Teisės problemos“, Vytauto Didžiojo universiteto – „Baltic Journal of Law & Politics“.

⁶ *Maceina A.* Filosofijos kilmė ir prasmė. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1978, p. 131.

Šiame tyrime į teisinį diskursą žiūrima kaip į specialų atvejį tarp kitų galimų diskursų, o į atskirąją nuomonę – kaip į vieną iš galimų teisinio kalbėjimo, argumentavimo, įtikinimo savo pozicija, savo vertybių apgynimo formų. Kartu reikia pripažinti, kad didesnės apimties analogiškam tyrimui pridėtinės vertės suteiktų ir tradiciniai doktrininiai metodai, pavyzdžiui, lyginamasis metodas, kurį pasitelkus būtų gretinami argumentavimo atskiroiose nuomonėse ypatumai keliose valstybėse.

Naujumas, aktualumas. Filosofijos, apimančios logiką, tikslingumą pabrėžiančio prakseologinio požiūrio bei pagrįstumą ir efektyvumą tyrinėjančios argumentavimo teorijos, dar kartais vadinamos neformaliąja logika, sintezė laikytina tam tikra metodologine naujove lietuviškajame teisės mokslo diskurse.

Atskirosios nuomonės tokia apimtimi ir tokiais aspektais Lietuvoje taip pat nebuvo analizuojamos. Atskirosios nuomonės institutui nemažai dėmesio yra skyrę E. Kūris⁷, V. Staugaitytė⁸, tačiau šie mokslininkai atskirosios nuomonės problematiką savo publikacijose pirmiausia siejo su konstitucine justicija. Manytina, kad straipsnyje pateikiama atskirųjų nuomonių analizė pasirinktais aspektais papildys pradėtą diskusiją atskirosios nuomonės instituto tematika, o dėstomos metodologinės įžvalgos bus naudingos besidomintiems teoriniais teisinio argumentavimo tyrimais.

2. METODOLOGINĖS ĮŽVALGOS

2.1. *Prakseologinė dimensija*

Prakseologinis požiūris pirmiausia laikomas taikytinu ekonomikos moksle, priešpriešinant jį gamtamokslinei priežastingumu paremtai metodologijai. Jis siejamas su apriorinėmis tiesomis, kad asmuo veikia tikslingai, geba daryti sprendimus, vertina alternatyvas ir rinkdamasis atmeta mažiau vertingą ir kt., kurios dedukuojamos iš pamatinės tiesos apie tai, kad žmogus yra veikianti būtybė.⁹ Šiame darbe siekiant formuluoti prakseologinio pobūdžio įžvalgas, dėmesys kreipiamas į argumentų stiprumo, pagrįstumo ir argumentavimo efektyvumo aspektus.

⁷ Kūris E. Apie Konstitucinio Teismo teisėjų atskirasias nuomones: keli biheivoristiniai aspektai // Jurisprudencija, 2012, 19 (3), p. 1031–1058; Kūris E. Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys // Švedas G. (vyr. moksl. red.) Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum profesorium Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumnų draugija, 2012.

⁸ Staugaitytė V. Atskiroji nuomonė konstitucinėje justicijoje: teismo kolegialumas vs. teisėjo vidinis nepriklausomumas // Jurisprudencija, 2008, 9 (111), p. 125–131.

⁹ Degutis A. Ekonomika kaip prakseologija: filosofiniai „austrų ekonominės mokyklos“ pagrindai // LOGOS, 2011, Nr. 69, p. 47–59; von Mises L. Human Action: A Treatise on Economics, 3rd rev. ed. Chicago: Contemporary Books, 1966 [1949].

Teisinis argumentavimas laikomas efektyviu, jei pavyksta įtikinti (angl. *convince*), palenkti į savo pusę (angl. *persuade*) universalią auditoriją (hipotetini nešališką racionalų vertintoją) ir konkrečią auditoriją¹⁰ – bylos šalis, aukštesniosios instancijos teismą, teismų sprendimų pagrįstumą vertinančią teisininkų bendruomenę, visuomenę. Siekiant efektyvumo (efektyvaus rezultato), galima pasitelkti ne tik neginčijamus faktus, visuotinai priimtinus įrodymus, argumentuotus išvedimus ir išsamius paaiškinimus, tačiau ir retoriką, specialią kalbos stilišką, tikslingą argumentų atranką prisitaikant prie konkrečios auditorijos¹¹ ir pan.

Teisinis argumentavimas laikytinas pakankamai pagrįstu, jei pagrindžiama tiek normatyvioji, tiek formalioji teisės pusė. Teisė yra normatyvaus pobūdžio fenomenas, ji nurodo „kaip turi būti“. Teisė, kita vertus, yra iš formalių privalomų teisės šaltinių kildinama taisyklių, normų, principų, priesakų, perspėjimų sistema, taigi formaliai privaloma ir tam tikra institucine prievarta užtikrinama duotybė. Normatyvioji teisės pusė, ginama norma pagrindžiama remiantis kitais normatyviais teiginiais: universalesnėmis normomis, principais, tikslais. Toks pagrindimas atitinka deontinės (normų) logikos postulatus, apie tai yra rašę filosofai bei teisės teoretikai, tarp kitų ir – D. Hume'as¹², H. Kelsenas¹³, R. Alexy¹⁴, J. Hage'as¹⁵. Formalioji teisės privalomybė pagrindžiama referuojant į pripažinto teisės šaltinio tekstą ar pripažinto teisinio autoriteto (pvz., teismo, teisės mokslininko) nuomonę, poziciją. Tai doktrininis pagrindimas.¹⁶

Prakseologijos atspindžių gausu ir kitose disciplinose. Pavyzdžiui, argumentavimo teorijoje kalbama apie pragmatišką argumentavimą, kai argumentai vertinami kaip priemonės, instrumentai norimam tikslui pasiekti,¹⁷ kalbotyroje išskiriama

¹⁰ *Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L.* The new rhetoric: a treatise on argumentation. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2000 [1958]; *Mackuvienė E.* Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 28–57.

¹¹ *Stelmach J., Brozek B.* The Art of Legal Negotiations. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp., 2013, p. 23–26.

¹² *Hume D.* Traktatas apie žmogaus prigimtį. Vilnius: Charibdė, 2007, p. 352.

¹³ *Kelsen H.* Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 172–173.

¹⁴ *Alexy R.* Teisinio argumentavimo teorija: mokymas apie racionalų diskursą, arba Teisinio pagrindimo teorija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 240–241.

¹⁵ *Hage J.* Reasoning with rules. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.

¹⁶ Plačiau apie normatyvųjų vertybinių ir formalųjų doktrininį teisinį pagrindimą žr.: *Mackuvienė E.* Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 96–113.

¹⁷ *van Eemeren F. H., Garssen B. (eds.)* Topical Themes in Argumentation Theory: Twenty Exploratory Studies. Dordrecht: Springer, 2012, p. 143–159; *Ihnen Jory C.* Pragmatic argumentation in law-making debates: instruments for the analysis and evaluation of pragmatic argumentation at the second reading of the British Parliament. Daktaro disertacija. Amsterdam: University of Amsterdam, 2012.

pragmatika – atskira (nuo sintaksės ir semantikos) semiotikos studijų kryptis, analizuojanti tekstų, ženklų sistemų kontekstus ir prasmes, kurias jiems suteikia šias ženklų sistemas naudojančios ar interpretuojančios asmenys.¹⁸

Teisės filosofijoje ir teorijoje taip pat galima stebėti pragmatinio požiūrio evoliuciją. Pavyzdžiui, prieš pusę šimtmečio pagrindinis dėmesys buvo skiriamas pavieniams kalbos aktams¹⁹ ir teisės normai, kaip pagrindiniam struktūriniam teisės elementui,²⁰ o vėlesniuose darbuose analizuojamos jau labiau kompleksinės – argumentavimo – kalbinės struktūros, nagrinėjamas tinkamas praktinio teisinio samprotavimo pagrindimas, kalbama apie normatyviusias ir deskriptyviusias prielaidas ir pan.²¹ Tai liudija, kad teisės tyrimuose susidomėjimą teorine teisės sampratos analize keičia praktinio samprotavimo, dialektinių teisinio diskurso aspektų tyrimai.

Kitoje dalyje apžvelgiami galimi argumentavimo diskursų tyrimo metodai, įvardijamos jų pritaikomumo ribos.

2.2. Argumentavimo teisiniuose diskursuose tyrimo metodai

2.2.1. Turinio (content) analizė

Šiame darbe atskirosios nuomonės – tikslingai atrinkti konkrečių teisinių diskursų pavyzdžiai – tiriamos pasitelkus turinio (angl. *content*) analizę. Turinio analizė yra visų pirma sociologijos ir psichologijos mokslų metodas, kurį šių mokslų kontekste paprastai nusako klausimas: „Kas ir ką pasakė, kam pasakė, kodėl, kokia apimtimi ir koks poveikis?“ Paprastai derinama kiekybinė turinio analizė, kuria siekiama identifikuoti tam tikrus dėsningumus, pokyčius bėgant laikui, daryti statistinio pobūdžio apibendrinimus, ir kokybinė turinio analizė, kuri pasižymi atvirumu, reiškiančiu, kad duomenų rinkimo ir interpretavimo metodai yra nestandartizuoti, šiems metodams netaikomi jokie ribojimai, iš anksto neformuluojamos hipotezės dėl rezultatų; taip pat komunikatyvumu, reiškiančiu, kad pagrindinis dėmesys kreipiamas į tekstų „transliuojamas“ prasmes, komunikavimą, interakciją.²²

Turinio analizės metodas šiame tyrime yra neišvengiamas, nes tik jį pasitelkus

¹⁸ *Wilson R. A., Keil F. C. (ed.)*. The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 1999.

¹⁹ *Austin J. L.* How To Do Things With Words. Oxford: Clarendon Press, 1962.

²⁰ *Raz J.* The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System. Oxford: Oxford University Press, 1970.

²¹ *Raz J.* From Normativity to Responsibility. New York: Oxford University Press, 2011.

²² *Lamnek S.* Qualitative Sozialforschung. München: Psychologie-Verlags-Union, 1988.

galima identifikuoti prasminius teksto elementus, kurie aktualūs tyrimui – teisėjo (teisėjų), pateikusių atskirąją nuomonę, identiteto bei santykio su teismu išraiškas ir normatyvaus pobūdžio prielaidas, kuriomis grindžiama pozicija atskirojoje nuomonėje.

2.2.2. Argumentavimo schemas

Argumentavimo teorijos studijose naudojamos argumentų tipologijos (argumentų tipų sąrašai), apimančios nuo kelių ar keliolikos iki kelių dešimčių argumentų tipų, dar kartais vadinamų argumentavimo schemomis. Pavyzdžiui, Ch. Perelmanas skyrė 13 argumentų tipų, kuriuos įvardijo kvaziloginiais argumentais:²³ *a contrario*, *a simile*, *a fortiori*, *a complete*, *a coherencia*, *per reductio ad absurdum*, *ab exemplo*, teleologinis, sisteminis, natūralistinis, psichologinis, istorinis, ekonominis. D. Waltonas ir kiti pateikia iki kelių dešimčių skirtingų argumentavimo schemų, jas klasifikuoja į deduktyviasias, nuginčijamas, tikėtinais teisingas, abduktyviasias.²⁴ Argumentų schemas – tai išvedimo struktūros, kurios apibendrintai nusako tam tikrus argumentų tipus, naudojamus tiek kasdieniame diskurse, tiek specialiuose kontekstuose.

Reikšmingas argumentų schemų atributas yra vadinamieji kritiniai klausimai.

Pavyzdžiui, argumento remiantis pavyzdžiu – „k pasižymi savybe F ir savybe G. Todėl, jei bet koks x pasižymi savybe F, tai jis pasižymi ir savybe G“ – stiprumas patikrinamas užduodant šiuos kritinius klausimus: ar atvejis k yra tipinis visiems x? Ar yra daugiau priežasčių, kurios pagrįstų, kad, remiantis k, galima daryti išvadą dėl visų x? Kiek stiprus, pagrįstas yra apibendrinimas?

Arba argumento referuojant į pasekmes – „laikant A teisinga (atlikus A), kils teigiamos pasekmės C. Todėl A yra teisinga (reikia atlikti A)“ – atveju kritiniai klausimai yra šie: kokios yra ketinamo atlikti veiksmo (priimti sprendimo) A atlikimo (ar susilaikymo nuo veiksmo) sąnaudos? Koks šių sąnaudų vertės ir pasekmių C vertės santykis? Kokia tikimybė, kad atlikus A (laikant A teisinga), atsiras pasekmė C? Ir pan.

Argumentavimo schemas padeda identifikuoti, atpažinti tam tikrą argumento tipą, o kritiniai klausimai ir atitinkami atsakymai leidžia įvertinti argumento stiprumą.

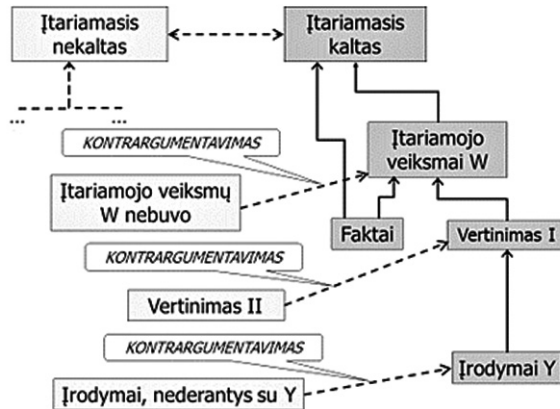
Argumentų schemų tipologija yra tinkama, kai siekiama nuodugnai išanalizuoti atskirą argumentavimo atvejį, konkretų diskursą. Šiame tyrime pasirinkta analizuoti didesnę kiekį teisinio argumentavimo atvejų (atskirųjų nuomonių), todėl metodologinis argumentavimo schemų instrumentas plačiau netaikomas.

²³ *Stelmach J., Brozek B. Methods of Legal Reasoning. Dordrecht: Springer, 2006, p. 134.*

²⁴ *Walton D., Reed Ch., Macagno F. Argumentation Schemes. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 1–11; Katzav J., Reed C. A. On Argumentation Schemes and the Natural Classification of Arguments // Argumentation, 2004, No 18, p. 239–259.*

1.2.3. Argumentų medžiai

Argumentų medžiai yra grafinės struktūros – viršūnės ir briaunos turintys grafai, kurie gali būti naudojami siekiant atvaizduoti santykius tarp argumentų arba tarp argumentų sudedamųjų dalių (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Argumentų nugincijamumo vertinimas remiantis argumentų medžiu

Kiekvieno argumento struktūroje galima išskirti premisas (pagrindus), išvadą, išvedimo būdą.²⁵ Pavyzdžiui, 1 paveiksle „Įrodymai Y“ yra viena iš argumento premisų, „Vertinimas I“ – išvedimo būdas, o tvirtinimas apie įtariamojo veiksmus W – tarpinė išvada. Argumentų medyje grafiškai išskiriama, pademonstruojama, kurią argumento dalį nugincija (angl. *defeats*), susilpnina, atremia konkretūs kontrargumentai: premisą atakuojantis (angl. *undermining*), išvadą atmetantis (angl. *rebutting*) ar išvedimo būdą „nukerpantis“ (angl. *undercutting*) kontrargumentas.²⁶ Nugincijimas gali būti skirtingo stiprumo laipsnio, galima kalbėti apie visišką arba sąlyginę nugincijimą.

Argumentų medžiai yra tinkami, kai siekiama vertinti konkretų argumentą, jo

²⁵ Verheij B. Evaluating Arguments Based on Toulmin's Scheme // *Argumentation*, 2005, No 19, p. 347–371.

²⁶ Pasulyje argumentų medžio modelio „išradėju“ laikomas P. Dungas; argumentavimo formalizavimo pasitelkiant argumentų medžius srityje daug dirba H. Prakkenas ir kiti. Žr.: *Dung P. M. On the Acceptability of Arguments and its Fundamental Role in Nonmonotonic Reasoning, Logic Programming, and n-Person Games* // *Artificial Intelligence*, 1995, No 77, p. 321–357; *Prakken H. An abstract framework for argumentation with structured arguments* // *Argument & Computation*, 2011, No 1 (2), p. 93–124; *Prakken H., Sartor G. On modelling burdens and standards of proof in structured argumentation* // *Legal knowledge and information systems* (ed. K. Atkinson). Amsterdam: Jurix, IOS Press, 2011, p. 83–92.

vidinę struktūrą ar keletą susijusių argumentų. Tai detalus argumentavimo analizavimas „į gylį“. Šis metodas tyrime eksplacitiškai nedemonstruojamas, tačiau jis taikytas implicitiškai kartu su turinio analizės metodu identifikuojant nustatytuosius argumentus atskirose teisėjų nuomonėse.

3. ATSKIRŪJŲ NUOMONIŲ TYRIMAS: IŽVALGOS, REZULTATAI, IŠVADOS

3.1. Atskiroji nuomonė kaip sunkios bylos identifikavimo kriterijus

Ižvalgos. Atskirosios nuomonės surašymo ir pateikimo faktas gali būti laikomas kriterijumi, leidžiančiu didelės apimties jurisprudencijos srautuose identifikuoti vadinamąsias sunkias bylas²⁷. Teisėjų – į bylos aplinkybes įsigilinusių teisės ekspertų – nuomonių išsiskyrimas laikytinas reikšminga aplinkybe. Tai gali būti vadinama bylos kontroversiškumo kriterijumi: byla kontroversiška, jei vienas ar keli teisėjai pateikia atskirąją nuomonę dėl sprendimo (nutarimo, nutarties), kurį priėmė teismas, už kurį balsavo teisėjų dauguma.

Kitu sunkios bylos atrankos kriterijumi galima laikyti bylos perdavimo nagrinėti ypatingesnės (platesnės) sudėties teisėjų kolegijai faktą. Lietuvos atveju tai yra situacijos, kai baudžiamojo ar baudžiamojo proceso įstatymo pritaikymas byloje gali lemti naują teisės normos aiškinimą ar atsiranda pagrindas nukrypti nuo ankstesnės Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos,²⁸ kai kasacinės instancijos nagrinėjamoje civilinėje byloje yra iškilęs sudėtingas teisės aiškinimo ar taikymo klausimas,²⁹ kai administracinė byla laikoma sudėtinga.³⁰ Pavyzdžiui, tiriamuoju laikotarpiu Lietuvos Aukščiausiajame Teisme plenarinė teisėjų kolegija nagrinėjo 0,44 proc. visų bylų (27 iš 6 171), Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme išplėstinei teisėjų kolegijai

²⁷ *Sunkios bylos* terminas pirmiausia paplito anglosaksų teisės doktrinos tradicijoje. Pavyzdžiui, Dworkinas sunkią bylą apibrėžia kaip situaciją, kai „tam tikros bylos neapima aiški teisės norma, jau nustatyta kokios nors institucijos“. Žr.: *Dworkin R.* Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 125. Skeptiškiau į sąvokos apibrėžimą žiūri Stone'as, pastebėdamas, kad termino *sunki byla* negalima vartoti kaip vieno termino visiems sunkiems atvejams, nes nėra tokio reiškinio kaip sunkios bylos – yra konkretūs skirtingi sunkumai. Žr.: *Stone M. J.* Formalism // *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law* (ed. by J. Coleman, Sc. Shapiro). Oxford University Press, USA, 2002, p. 166–205.

²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 373 str. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 357 str. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

³⁰ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas, 46 str. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308.

buvo perduota nagrinėti 0,54 proc. visų bylų (173 bylos iš 32 051).³¹

Rezultatai, išvados. Viešai skelbiama, kad 2009–2013 metais Lietuvos teismuose pateiktos 45 atskirosios nuomonės:³² 3 nuomonės administracinėse bylose, 8 – civilinėse, 6 – baudžiamosiose ir 28 – konstitucinėse bylose. Keturis kartus dėl teismo sprendimo (nutarties, nutarimo, išvados) buvo pateikta po dvi atskiras nuomones. Po dvi atskiras nuomones pareiškta sprendžiant konstitucinius ginčus dėl netekto darbingumo pensijos skaičiavimo,³³ dėl apkaltos taikymo Seimo nariams Linui Karaliui ir Aleksandrui Sacharukui,³⁴ dėl asmens, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, galimybės būti renkamu į Seimą,³⁵ taip pat baudžiamąją bylą dėl neteisėto disponavimo šaudmenimis.³⁶ Šios bylos įvardytinos kontroversiškiausiomis tiriamuoju laikotarpiu.

62 proc. visų viešai paskelbtų atskirųjų nuomonių pateikė Konstitucinio Teismo teisėjai.³⁷ Didesnė atskirųjų nuomonių gausa Konstituciniame Teisme veikiausiai reiškia tai, kad konstituciniai ginčai yra sudėtingesni, konstitucinės bylos – sunkesnės ir kontroversiškesnės. Tačiau neatmestini ir kiti paaiškinimai: pirma, tarp šio teismo teisėjų yra nemažai esamų ir (ar) buvusių aktyvių teisės mokslininkų, kuriems nesvetima akademinė diskusija, todėl atskirosios nuomonės teikimas iš dalies gali būti paaiškintas ir akademinės saviraiškos poreikiu; antra – ypač dideli bendrosios kompetencijos teismų ir administracinių teismų teisėjų krūviai nepalieka šių teismų teisėjams galimybės rasti laiko surašyti savo argumentų ir įsitraukti į poleminių teisės diskursą.

Nuodugniau nesiaiškinant, kurie iš šių paaiškinimų yra tikrosios priežastys, atskirosios nuomonės laikytinos pažangiu reiškiniu, o jas teikiantys teisėjai, išdrįsę

³¹ „Infoplex“ portalo teismų praktikos posistemės www.infoplex.lt/tp duomenys [žiūrėta 2014-03-02].

³² Žr. 2 ir 43 išnašose pateiktus paaiškinimus.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada dėl Lietuvos Respublikos Seimo nario Lino Karaliaus, kuriam pradėta apkaltos byla, ir Lietuvos Respublikos Seimo nario Aleksandro Sacharuko, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.

³⁷ Galima pastebėti kintančias tendencijas: per 2014 m. pirmuosius keturis mėnesius Lietuvos Aukščiausiam Teismui pateiktos 2 atskirosios nuomonės, Konstituciniame Teisme – 1.

atkreipti į save papildomos kritikos ir dėmesio ugnį, sveikintini, nes, kaip teisingai pastebi V. Staugaitytė³⁸, atskirosios nuomonės institutas teismo veiklą daro atviresnę ir skaidresnę, sudaro prielaidas teismo autoritetą grįsti ne vienmintiškumo iliuzija, o argumentacijos, kuri per atskiras nuomones gauna iššūkį, stiprumu ir įtikinamumu.

3.2. Teisėjo identitetas bei santykis su teismu ir (ar) teismo sprendimu atskirojoje nuomonėje

Ižvalgos. 2008 m. pabaigoje Lietuvos teisinę sistemą papildęs atskirosios nuomonės institutas Konstituciniame Teisme³⁹ padidino šio instituto matomumą, paskatino mokslines ir publicistine diskusijas. Šiose diskusijose galima rasti pasisakymų, kuriuose vertinant atskiras nuomones pateikusius teisėjus, jų argumentus ar dėstymo stilių balansuojama ant etiškumo ribos. Pavyzdžiui, E. Kūris apie Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio pateiktą atskirąją nuomonę atsiliepia taip:⁴⁰ „Nei dokumento forma, nei stilius nei ištolo neprimena KT-e sukurto dokumento“, „korektūros, net terminijos klaidų taip pat neišvengta (įskaitant vienašališką naujų terminų, niekada nevertotų konstitucinėje doktrinoje, įvedimo į vartoseną.“ Kai kurie viešojoje erdvėje rašantys teisininkai (universiteto dėstytojai)⁴¹ žengia dar toliau ir nekorektiškai naudoja argumento schemą, susiejančią teisėjo asmenį ir jo veiksmus, teiginius.⁴² Pavyzdžiui, atskirąją nuomonę pateikusių teisėjų kompetenciją lygina su teisės pagrindų nežinančio studento gebėjimais, teisėjus įvardija kaip absoliučiai nesuprantančius bylos esmės ir dėl to darančius žalą teisės praktikai ir pan.: „Šokiruoja tolimesnis teisėjų teiginys, kad

³⁸ *Staugaitytė V.* Atskiroji nuomonė konstitucinėje justicijoje: teismo kolegialumas vs. teisėjo vidinis nepriklausomumas // *Jurisprudencija*, 2008, 9 (111), p. 129.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 5, 8, 10, 15, 16, 53, 55 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 16(1) straipsniu įstatymas // *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 134-5179.

⁴⁰ *Kūris E.* Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys // *Švedas G.* (vyr. moksl. red.) *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum profesorui Jonui Prapiesčiui.* Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 175.

⁴¹ *Chochrin T.* Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjai išaiškino kaip „teisingai“ taikyti CK reglamentuotas procesines palūkanas. Prieiga per internetą: <<http://jurisprudencija.wordpress.com/2014/03/04/lietuvos-auksciausiojo-teismo-baudziamuju-bylu-skyriaus-teisejai-isaiskino-kaip-teisingai-taikyti-ck-reglamentuotas-procesines-palukas/>> [žiūrėta 2014-03-10].

⁴² Asmenį ir jo veiksmus ar teiginius siejančio argumento išraiška yra tokia: „Asmuo M teigia T (atlieka T). T yra nepriimtina (neteisinga). Todėl asmuo M yra nepriimtinas.“ Šios argumentavimo schemas kritinis klausimas yra šis – „Net jei asmuo M sąmoningai ir nuolat teigia T (atlieka T), kas vertintojui atrodo nepriimtina (neteisinga), ar visi kiti vertintojai vieningai sutaria, kas yra nepriimtina (neteisinga) ir todėl sutaria, kad M yra tikrai nepriimtinas?“

<...> Už tokį atsakymą mano trečiakursiai prievolių teisės studentai gautų vienetus <...> Arba vienetai už romėnų teisę antrakursiams studentams, jeigu nežino, kad deliktas – vienas iš prievolių atsiradimo pagrindų“, „ši <...> atskiroji nuomonė puikiai iliustruoja mišrių kolegijų daromą žalą teisės aiškinimo procesui.“

Skaitant tokius pastebėjimus, kyla klausimas – gal tokius vertinimus lemia atskirųjų nuomonių „emocinis krūvis“? Gal patys teisėjai neetiškai ar įžūliai dėsto savo poziciją, gal nuomonėse demonstruojama nepagarba teismui ar pan.? Šia tyrimo dalimi buvo siekta atsakyti į įvardytus hipotetinius klausimus.

Rezultatai. Tiriamuoju laikotarpiu atskirasias nuomones vienasmeniškai teikė: teisėjas E. Šileikis – 15 nuomonių, teisėja R. Ruškytė – 6 nuomones, teisėjai S. Gagys, Z. Levickis, V. Piesliakas – po 2 nuomones, teisėjai E. Baranauskas, T. Birmontienė, G. Dzedulionis, V. Greičius, Č. Jokubauskas, G. Mesonis, J. Prapiestis, A. Simniškis, J. Stripeikienė – po 1 nuomonę. Daugiau nei vienas teisėjas kartu teikė: 4 nuomones – teisėjai T. Birmontienė ir A. Taminskas, 1 nuomonę – teisėjai D. Ambrasienė ir Č. Jokūbauskas, 1 nuomonę – teisėjai D. Ambrasienė, Č. Jokūbauskas ir S. Gurevičius, 1 nuomonę – teisėjai R. Baumilas, O. Fedosiukas, G. Goda ir T. Šeškauskas, 1 nuomonę – teisėjai A. Abramavičius, O. Fedosiukas ir V. Ranonis, 1 nuomonę – teisėjai T. Birmontienė, G. Mesonis, A. Taminskas ir D. Žalimas.⁴³

Nuodugni atskirųjų nuomonių tekstų analizė, vertinant tekstus teisėjų identiteto ir santykio su teismu ir (ar) teismo sprendimu išraiškos aspektu, pateikta 1 lentelėje:

1 lentelė. Teisėjų identiteto ir santykio su teismu ir (ar) teismo sprendimu išraiška

PASTABA. Žymėjimai 1 ir 2 lentelėse: YYYYMMDD-XX&.&WW – atskirosios nuomonės identifikatorius, kur YYYYMMDD – atskirosios nuomonės data (metai, mėnuo, diena), XX,..,WW – atskirąją nuomonę pateikusių teisėjo (teisėjų) vardo ir pavardės inicialai: AA – Armanas Abramavičius, AS – Antanas Simniškis, AT – Algirdas Taminskas, ČJ – Česlovas Jokubauskas, DA – Dangutė Ambrasienė, DŽ – Dainius Žalimas, EB – Egidijus Baranauskas, EŠ – Egidijus Šileikis, GD – Gintaras Dzedulionis, GG – Gintaras Goda, GM – Gediminas Mesonis, JP – Jonas Prapiestis, JS – Janina Stripeikienė, OF – Olegas Fedosiukas, RB – Rimantas Baumilas, RR – Ramutė Ruškytė, SGa – Stasys Gagys, SGu – Sigitas Gurevičius, TB – Toma Birmontienė, TŠ – Tomas Šeškauskas, VG – Vytautas Greičius, VP – Vytautas Piesliakas, VR – Vladislovas Ranonis, ZL – Zigmantas Levickis.

Atskiroji nuomonė	Teksto fragmentai, rodantys teisėjo identitetą ir santykį su teismu ir (ar) teismo sprendimu (PASTABA. Nuomonėje pasikartojantys teksto fragmentai lentelėje nekartojami)
Atskirosios nuomonės administraciniame procese	
20100722-GD	„teisėjo nuomone <...> priimtas netinkamas sprendimas“, „teismo motyvai, o atitinkamai ir sprendimas, administracinėje byloje nelaiikytini teisingais“

⁴³ Kaip pastebėta darbo pradžioje (žr. įvadą, 2 išnašą), tirtos visos viešai paskelbtos atskirosios nuomonės. Tačiau gali būti, kad tai nėra visos tiriamuoju laikotarpiu teisėjų teiktos nuomonės – remiantis autorės turima neoficialia informacija, atskirasias nuomones šiuo laikotarpiu teikė ir administracinių teismų teisėjai A. Bakaveckas, R. Klišauskas, E. Spruogis.

Straipsniai

20130506-SGa	„teikiu šią atskirąją nuomonę“
20131107-SGa	„teikiu šią atskirąją nuomonę“
Atskirosios nuomonės civiliniame procese	
20090223-ZL	„remdamasis šiais motyvais, manau“
20090703-JS	„teikiu savo atskirąją nuomonę“, „nesutinku su <...> nutartimi“
20101007-DA&ČJ	„galima pasakyti“
20101124-AS	„manyčiau, kad <...> turėtų būti aiškinama“
20101213-ZL	„manau“
20110404-DA&ČJ&SGu	„nesutinkame su nutartimi“, „atskirąją nuomonę reiškiančių teisėjų požiūriu“
20111229-ČJ	„pareiškiu atskirąją nuomonę“, „manau, kad nebuvo pagrindo naikinti apygardos teismo nutarties dalį“
20120305-EB	„pareiškiu, kad nesutinku su teisėjų kolegijos daugumos pozicija dėl <...>, su teisėjų kolegijos priimtu procesiniu sprendimu“, „esu įsitikinęs“, „mano nuomone“, „manau, kad atsakovės kasacinis skundas turėjo būti patenkintas“
Atskirosios nuomonės baudžiamajame procese	
20090109-JP	„pateikiu atskirąją nuomonę“, „su šia nutartimi nesutinku“, „pažymėtina“, „minėta“, „manau, kad kasacinis skundas šioje byloje turėjo būti atmestas“
20091020-VP	„nesutinku su tokia teisėjų kolegijos išvada“, „iš principo šioje byloje galimas ir toks sprendimas, kurį priėmė Vilniaus apygardos teismas, ir toks, kokį priėmė Lietuvos apeliacinis teismas“, „mano nuomone, tokia teismo išvada niekuo nepagrįsta. Įdomiausia tai <...>“
20111110-RB&OF&GG&TŠ	„nesutinkame su LAR BS skyriaus plenarinės sesijos daugumos padaryta išvada“, „laikomės nuomonės“
20120207-VG	„su šia kolegijos nutartimi, joje išdėstytomis išvadomis ir sprendimu nesutinku“, „dėl šios nutarties pateikiu atskirąją nuomonę“, „kasacinis teismas privalėjo“
20121030-VP	„manyčiau, kad <...> skundas turėjo būti atmestas“, „nesutinku su plenarinės sesijos išvada“, „įvertinkime bylos aplinkybes šioje byloje“, „pritariu tokioms (žemesnės instancijos teismų) išvadoms“
20121030-AA&OF&VR	„nesutinkame“, „atkreiptinas dėmesys“, „pažymėtina“, „manomė“
Atskirosios nuomonės konstituciniame procese	
20090303-EŠ	„reiškiu konceptualų nesutikimą su minėto Konstitucinio Teismo nutarimo rezoliucija ir joje pateikto tyrimo rezultato siekimo metodologija (technika), tuo nesiekdamas sumenkinti Teismo nutarimą“, „atskirąją nuomonę išdėstau dėl tokių vienuolikos minėtos bylos nagrinėjimo aspektų“, „šiuo klausimu mano nuomonė vienareikšmiška“, „kategoriskai nesutinku“, „mano nuomone“, „mano manymu“, „sunku suprasti ir pateisinti“, „ši atskiroji nuomonė, kuri, kaip teisės institutas, sunkiai skinasi keliu Lietuvos konstitucinės justicijos raidoje, neturėtų būti suprasta kaip bandymas sumenkinti Konstitucinio Teismo nutarimą ir jį didele dalimi nulėmusių kolegų triušą“
20090331-TB&AT	„apgailėstaujame, kad šioje konstitucinės justicijos byloje negalime sutikti su <...> nutarime išdėstytais tam tikrais argumentais, taip pat negalime sutikti su Nutarimo rezoliucinėje dalyje nurodyta teisinio reguliavimo prieštaravimo Konstitucijai apimtimi“, „gerbdami Konstitucinio Teismo sprendimą“
20090622-EŠ	„teikiu savo atskirąją nuomonę“, „atskirojoje nuomonėje pažyminiu, kad 1) sutinku <...> 2) nesutinku“, „nesutikimą argumentuotai reiškiu“, „mano manymu“

20090902-EŠ	„teikiu savo atskirąją nuomonę“, „pažymiu, kad nesutinku su teisėjų daugumos nuomone“, „pažymiu, kad nesutikimą <...> lemia mano atskira nuomonė dėl daugelio esminių bylos nagrinėjimo aspektų“, „mano nuostabą ir nesutikimą inspiruoja“, „mano nuomone“
20090902-TB&AT	„gerbdami Konstitucinio teismo sprendimą, tačiau iš dalies nesutikdami su Konstitucinio teismo pozicija, <...>, norėtume išdėstyti argumentus, dėl kurių mūsų nuomone <...> teisinis reguliavimas turėjo būti pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai“, „pritariame <...> argumentams“, „sutinkame su Nutarime išdėstyta pozicija“, „manome“, „mūsų pozicija grindžiama tokiais argumentais“, „pažymėtina“, „manytume“
20091216-RR	„galima sutikti“, „tačiau negaliu sutikti“, „nesutinku su Konstitucinio teismo suformuluota doktrinine nuostata“
20100205-TB&AT	„mūsų nuomone“, „toliau pateikiame argumentus“, „sutinkame su Konstitucinio Teismo argumentu“, „pritariame Konstitucinio Teismo pozicijai“, „manytume“, „pažymėtina“
20100212-EŠ	„iš dalies sutinku“, „nesutinku“, „pažymiu, kad mano pozicija“
20100226-EŠ	„iš dalies sutinku su Nutarimu (jo rezoliucija), tačiau nesutinku su teisine pozicija, kuri <...>“, „mano nuomone“, „mano argumentai neturėtų būti suprasti ir taip“
20100702-EŠ	„nesutinku su <...> sprendimo rezoliucija ir jos pagrindą sudarančios išvados darymo technika“, „mano manymu“, „pažymiu“
20100709-RR	„sutinku“, „yra keletas priežasčių, dėl kurių negaliu sutikti“, „pažymėtina“, „matyti“, „ypač atsižvelgtina“, „mano nuomone“
20100907-EŠ	„nesutinku“, „tokią teisinę poziciją grindžiu“, „mano kontrargumentai“
20101027-EŠ	„pripažindamas Konstitucinio Teismo išvadą ir nesiekdamas jos paneigti, įgyvendiniu <...> teisę pateikti teisėjo atskirąją nuomonę“, „pripažįstu“
20101102-RR	„sutinku su išvadoje išplėtotą doktrina“, „mano nuomone, darytina išvada“
20110110-TB&AT	„norėtume išdėstyti atskirąją nuomonę“, „nepritariame“, „mūsų nuomone“, „pažymėtina“
20110217-TB	„norėčiau išdėstyti atskirąją nuomonę“, „pritariu“, „negalėčiau pritarti“, „nutarime neatsižvelgtą“
20111003-RR	„negaliu sutikti“, „samprotavimai nėra konstituciškai pagrįstai argumentuoti, kartais jie vienas kitam prieštarauja“, „Teismas, mano nuomone, netinkamai išaiškino“, „aiškinimas nėra pakankamai pagrįstas dėl šių priežasčių“
20111028-EŠ	„sutinku su nutarimo rezoliucija <...>, tačiau nesutinku su nutarime pateiktais argumentais <...> ir (svarbiausia) tuo, kad, mano manymu, nėra atsakyti pagrindiniai keturi bylos klausimai“, „pripažįstu Nutarimą ir savo nuomone siekiu aiškumo bei argumentuoto diskurso principais Konstitucijos aiškinimo ir taikymo klausimais“
20120208-EŠ	„įgyvendindamas <...> teisę pateikti atskirąją nuomonę <...>, pažymiu“, „nesutinku su <...> vertinimo metodologija ir rezultatais, nors pripažįstu šių rezultatų formalią teisinę galią“, „detalesnį atskirąją nuomonę reiškiu dėl“, „mano manymu“, „svarbu pažymėti“, „svarbu pripažinti“, „sutinku“

20120329-EŠ	„apskritai sutinku“, „visiškai sutinku“, „iš esmės sutinku, tačiau nesutinku su <...> problemišku (mažų mažiausiai kontroversišku) aspektu neatskleidimu (neišryškiniu)“, „detalesnį atskirąjį nuomonę reiškiau dėl“, „mano manymu“, „žinoma, būtina pripažinti“, „svarbiausia šiame kontekste“, „daryk pažymiu ir tai, kad sutinku, jog Nutarime yra daugiau nei pakankamai argumentų“
20120622-RR	„sutinku“, „Konstitucinio Teismo išvada <...>, mano nuomone, yra pagrįsta“, „paminėtina“, „nesutinku su Konstitucinio Teismo rezoliucine dalimi <...> dėl to, kad“, „turėjo būti pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai <...> nuostata“
20120702-EŠ	„esminė problema, mano manymu“, „Nesutinku su <...> konstitucinės patikros metodologija“, „mano nuomone, Nutarime absoliučiai neargumentuotas (jokiais duomenimis nepagrįstas) teiginys“, „nesutinku su <...> doktrinine nuostata“
20120905-GM	„pažymėtina, „būtina pažymėti“, „pabrėžtina“
20120908-EŠ	„įgyvendindamas <...> teisę pateikti atskirąjį nuomonę <...> pažymiu“, „iš dalies sutinku“, „nesutinku su esmine Nutarimo nuostata“, „viso to viršūnė, mano manymu“, „mano pozicija“, „kategoriskai nesutinku“, „nenurodytas nei vienas <...> argumentas. Nėra polemikos“
20121024-EŠ	„pirmiausia nesutinku dėl to, kad nepaminėta (neatskleista, netiesiogiai atmeta)“, „patikslinu ir pažymiu, kad taip pat nesutinku dėl to“, „apie tai Nutarime nieko aiškiai nepasakyta“, „daryk pažymiu, kad pripažįstu Nutarime suformuluotos Konstitucinio Teismo pozicijos juridinę galią“
20121113-EŠ	„pažymiu“, „mano manymu“, „apibendrinant, mano pozicija – tokia“, „nesutinku su tokiu išvadų <...> rengimu ir surašymu“, „sutinku <...> Tokia argumentacija neabejotinai turi didelę išliekamąją vertę“, „mano manymu, derėjo suformuluoti aiškiau ir vienareikšmę doktriną“, „nuoširdžiai pažymiu“
20130506-RR	„sutinku“, „negaliu sutikti“, „nėra niekaip argumentuota Konstitucinio Teismo pozicija“, „lieka neaišku“, „pažymėtina“, „tokia Konstitucinio Teismo pozicija <...> neatitinka“
20131211-TB&GM&AT&DŽ	„manytume“, „mūsų nuomone“, „manone“, „nesutinkame“, „toliau pateikiame argumentus“, „pažymėtina“, „darytina išvada“

Išvados. Analizės rezultatai (žr. 1 lentelę) nepatvirtino teigiamų atsakymų į anksčiau iškeltus hipotetinius klausimus, veikiau priešingai. Nuomonėse demonstruojama pagarba teismui, tai liudija frazės „gerbdami Konstitucinio teismo sprendimą“, „apgailėstaujame, kad šioje konstitucinės justicijos byloje negalime sutikti“, „pripažindamas Konstitucinio Teismo išvadą ir nesiekdamas jos paneigti“, „pripažįstu Nutarime suformuluotos Konstitucinio Teismo pozicijos juridinę galią“ ir pan. Kartais pagarba teismui eksplicitiškai nėra išsakoma, tačiau ją liudija etiškai, santūriai nurodomas prieštaravimas teismo daugumos pozicijai, pvz., teiginiai „teismo motyvai, o atitinkamai ir sprendimas, administracinėje byloje nelaikytini teisingais“, „pareiškiu, kad nesutinku su teisėjų kolegijos daugumos pozicija“, „nesutinku su plenarinės sesijos išvada“, „nesutinku su Konstitucinio teismo suformuluota doktrinine nuostata“ ir kt.

Be abejo, atskirosiose nuomonėse yra frazių, kurios sustiprina argumentacijos įtaigumą, padidina diskurso gyvumą. Tačiau manytina, kad atskirųjų nuomonių dėstymo stilius gali ir turi skirtis nuo kitų rašytinių teisės diskursų. Tarp visų tirtų 45 atskirųjų nuomonių galima identifikuoti tik 3 nuomones, kuriose argumentai

ir samprotavimai pateikiami išimtinai beasmene forma („priimtas netinkamas sprendimas“, „pažymėtina“, „pabrėžtina“, „galima pasakyti“ ir pan.), visose kitose nuomonė reiškiamą pirmuoju asmeniu („nesutinku“, „nesutinkame“ ir pan.). Kai kuriose nuomonėse beasmeniai pasakymai („manytina“, „matyti“, „svarbu pripažinti“ ir kt.) vartojami kartu su pirmojo asmens veiksmožodžio formomis. Taigi, atskirosios nuomonės išdėstymas pirmuoju asmeniu yra norma, o ne išimtis.

Mokslininkai, tyrinėję Lietuvos socialinių ir humanitarinių mokslų diskursus ir lyginę juos su kitų valstybių atitinkamomis mokslinių tyrimų publikacijomis,⁴⁴ pastebėjo, kad Lietuvoje mokslo publikacijose vyrauja tradicija vartoti beasmenius sakinius, nerašyti asmeninių padėkų, kitaip nuasmeninti tekstą, t. y. mokslininko identitetas lietuviškose socialinių ir humanitarinių mokslų publikacijose yra neryškus arba jo nesama. Tokioje mokslinio diskurso aplinkoje atskirosios nuomonės, be abejo, išsiskiria savo stiliumi, tarsi praranda su moksliskumu ir objektyvumu siejamą nešališkumo „aureolę“ ir taip tampa patogesniu kritikos taikiniu. Palyginus atskirųjų nuomonių stilistiką su teisės mokslo publikacijomis periodiniuose mokslo leidiniuose,⁴⁵ matyti, kad teisėjo identitetas atskirojoje nuomonėje tikrai yra ryškesnis nei mokslininko identitetas teisės mokslo publikacijoje.

Manytina, kad atskiroji nuomonė yra vienas iš nedaugelio oficialiųjų teisės diskursų, kur pozicijos dėstymas pirmuoju asmeniu, stipresnių loginių akcentų dėjimas siekiant išskirti, pabrėžti esminius nesutikimo su daugumos nuomone motyvus ir argumentus yra diskurso pranašumas, o ne trūkumas. Iš atskirųjų nuomonių tekstų analizės matyti, kad teisėjai paprastai aiškiai ir vienareikšmiškai nurodo, su kuriais teismo sprendimo (nutarimo, nutarties) aspektais ar dalimi sutinka, su kuriais – ne ir kodėl. Tokios raiškos pirmuoju asmeniu, atitinkamų gramatinių formų, struktūruoto dėstymo ir retorinės argumentų išskyrimo priemonės didina atskirųjų nuomonių įtaigumą, argumentacijos efektyvumą. Tai prakseologine prasme yra efektyvu.

Iš nuomonių analizės taip pat matyti, kad asmeninės pozicijos reiškimas, aiškus argumentų atskirojoje nuomonėje identifikavimas ir implicitiškai ar eksplicitiškai išreikšta pagarba teismui būdingi visiems – administraciniam, civiliniam, baudžiamajam, konstituciniam – procesams.⁴⁶ Apibendrinant konstatuotina, kad atskirųjų nuomonių kalbėjimo stilius yra etiškas ir tinkamas.

⁴⁴ Šinkūnienė J. Lietuviškojo humanitarinių ir socialinių mokslų diskurso ypatybės // Podoktorantūros (post doc) stažuotčių įgyvendinimas Lietuvoje. Mokslo straipsnių rinkinys. Lietuvos mokslo taryba, 2014, p. 60–64.

⁴⁵ Žr. 4 išnašą.

⁴⁶ Papildomai galima pastebėti, kad 1 lentelėje pateikti atskirųjų nuomonių fragmentai charakterizuoja ir pačius teisėjus: aukštesnį ar žemesnį asmeninio identiteto laipsnį, santūriau ar atviriau reiškiamą pagarbą teismui ir pan.

3.3 Loginiai vertybiniai argumentai atskirose nuomonėse

Ižvalgos. Loginiu vertybiniu pagrindimu šiame straipsnyje vadinamas toks pagrindimas, kai ginama norma grindžiama bendresne norminio pobūdžio nuostata, t. y. kai normatyvioji teisėjo pozicija pagrindžiama bendresne teisėjo akcentuojama vertybine nuostata.

Galima pastebėti, kad apie logiką teisėje kalbėti nėra trivialu.⁴⁷ Teisė yra normatyvusis fenomenas, todėl, kaip jau pastebėta šio straipsnio metodologijai skirtoje dalyje, teisinis samprotavimas paklūsta ne formaliajai, o vadinamajai deontinei, normų, logikai. Vienas pagrindinių šios logikos reikalavimų kalba apie tai, kad norėdami išvadoje teigti normą, tarp prielaidų taip pat turime turėti bent vieną norminio vertybinio pobūdžio teiginį, kuris nurodo siekį, kryptį, tikslą. Tai gali būti bendresnė norma, principas, kitas imperatyvas, siekiamas (ar siekiamas išvengti) tikslas. Referavimas į aukštesnę normą yra deontiškai logiškas išvedimas. Tai išplaukia iš D. Hume'o išryškintos skirtingos faktų ir vertybių prigimties, H. Kelseno sukonstruotos normų piramidės, R. Alexy racionaliojo teisinio pagrindimo taisyklių, tarp kurių – „(J.2.2) Teisinis sprendimas privalo kartu su kitais teiginiais logiškai išplaukti mažiausiai iš vienos universalios normos.“⁴⁸

Kitos teisės praktikai būdingos samprotavimo formos, pavyzdžiui, rėmimasis teisės akto tekstu ar referavimas į precedentą analogiškoje byloje, nesietinos su loginiu pagrindimu. Tai – apeliavimo į autoritetinę institucinę šaltinį (teisėkūros subjektą arba aukštesniosios instancijos teismą) bei teisės esmę nusakančio principo „vienodi atvejai spęstini vienodai, asmenys prieš įstatymą ir teismą lygūs“ sintezė. Doktrininiai teisiniai argumentai (kaip, beje, ir dauguma argumentų bet kuriame argumentaciniame diskurse) nėra deduktivūs ir logiški pozityviaja logikos mokslo prasme. Referavimas į institucinę ar tekstinę autoritetą yra konvencinis visuomenės susitarimas, lydimas suvokimo ir sutikimo, kad būtų naudojamos prevencinės, o kraštutiniu atveju ir prievartos, priemonės, užtikrinančios pakankamą asmenų teisių ir interesų apsaugos lygį ir teisės funkcionavimą visuomenėje. Tačiau tai – rėmimasis autoritetu – nėra logika, nėra loginis nenuginčijamas įrodymas. Atitinkami pastebėjimai pasakytini ir apie principą „vienodi atvejai spęstini vienodai“. Šis principas reiškia analogiją, kuri yra atskiras indukcijos (induktyvaus samprotavimo) atvejis. O induktyvus samprotavimas nėra įrodantis samprotavimas kaip, pvz., deduktinis loginis išvedimas.

Jei loginį išvedimą laikome įrodymo sinonimu, tai galima teigti, kad deontinis loginis normų pagrindimas remiantis bendresnėmis normomis–vertybėmis yra

⁴⁷ Plačiau apie logikos ir teisės sąsajas žr.: Mackuvienė E. Loginis metodas teisėje: sampratos problema // *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 126–145.

⁴⁸ Žr. 14 išnašą, p. 315.

stiprus argumentas racionalaus vertintojo požiūriu. Tai prakseologine prasme pagrįstas argumentavimas. Todėl tyrime pasirinkta išanalizuoti, kiek teisėjai atskirose nuomonėse naudoja šį vertybinį loginį pagrindimą ir kokiomis normomis, principais, vertybėmis jie remiasi.

Papildomai pastebėtina, kad tyrimo apimtis riboja galimybę aptarti visus argumentavimo aspektus atskirose nuomonėse. Platesnės apimties tyrime būtų galima analizuoti, kiek (kaip dažnai ar retai) atskirąsias nuomones teikiantys teisėjai prieštarauja sprendimui iš esmės, o kiek – kontrargumentuoja tik atskiriems teismo sprendimo aspektams; kada teikia doktrininis argumentus bei alternatyvią teisinę interpretaciją, kada – alternatyvų faktinės situacijos kvalifikavimą. Nuomonėse identifikuotų argumentų stiprumo vertinimas taip pat priklausytų nuo konkrečios ginčo situacijos, nes vienas ir tas pats argumento tipas (pavyzdžiui, rėmimasis precedentu analogiškoje byloje) skirtingose situacijose turi skirtingą svorį, stiprumą. Todėl apibendrinimai pateikiami tik dėl nagrinėto loginio (deontinio) pagrindimo aspekto.

Rezultatai. 2009–2013 m. laikotarpio paskelbtų atskirųjų nuomonių analizės detalūs rezultatai, pateikti 2 lentelėje, atskleidė, kad 32-ose nuomonėse (iš 45) teisėjai savo pozicijai apginti pasitelkė principus, reikšmingus imperatyvus, o 18-oje nuomonių nurodė siekiamas išvengti pasekmes (siekiamą tikslą):

2 lentelė. Loginiai vertybiniai argumentai teisėjų atskirose nuomonėse

PASTABA. 2 lentelėje pateikiamos formuliuotės nėra tikslios atskirųjų nuomonių citatos, tai – prasminės argumentų santrumpos. Straipsnio autorė prisiima atsakomybę dėl galimų netikslumų koncentruojant ir perteikiant teisėjų argumentavimo turinį.

Dedukciniai argumentai: vertybiniai teiginiai – kertiniai principai ir normos, iš kurių dedukciniu būdu išvedama ginama pozicija	Abdukciniai argumentai: siekiami tikslai, siekiamos išvengti pasekmės
Atskirosios nuomonės administraciniame procese (3 nuomonės: 2 – dėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutarties, 1 – dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimo)	
<p>Sąžiningumo principo svarba reikalauja įvertinti šalių atsakomybę pagal sandorį, o tai nebuvo padaryta, todėl negalima priimti sprendimo dėl valstybės ir savivaldybės deliktinės atsakomybės pagal CK 6.271 str. (20131107-SG)</p>	

Atskirosios nuomonės civiliniame procese (8 nuomonės: 1 – dėl LAT Civilinių bylų sk. plenarinės teisėjų sesijos nutarimo, 3 – dėl LAT Civilinių bylų sk. išplėstinės teisėjų kolegijos nutarčių, 4 – dėl LAT Civilinių bylų sk. teisėjų kolegijos nutarties)	
<p>Asmenų lygiateisiškumo principo paisymas reikalauja, kad asmenims turi būti taikomi vienodi advokato statuso netekimo pagrindai (20090223-ZL)</p> <p>Procesinio teisingumo reikalavimas reiškia, kad sutuoktiniui, nebuvusiam byloje dalyvaujančiu asmeniu, negalima nustatyti pareigų, apsunkinančių jo nuosavybės teisių įgyvendinimą, tik per sprendimo vykdymo išaiškinimo institutą, o ne per teismo sprendimą (20090703-JS)</p>	<p>Nuo subjektyvių teisėjo veiksmų (pradėtų nagrinėti bylų neišnagrinėjimo) priklausytų teisėjo įgaliojimų pasibaigimo terminas. O tai paneigtų įstatymais įtvirtintą ir konstitucinį teisėjų įgaliojimų laiko pratęsimo reglamentavimą (20101007-DA&ČJ)</p>
<p>Vertinant, ar asmuo yra darbuotojų atstovas, pirmenybė teiktina esmei (turiniui), o ne formai (20101213-ZL)</p>	<p>Teismo pateiktas laidavimo prievolės turinio aiškinimas sudarytų sąlygas nesąžiningiems asmenims piktnaudžiauti laidavimo institutu; ypač tai gali tapti aktualu priėmus Fizinį asmenų bankroto įstatymą; laidavimo institutas netektų savo prasmės ir praktinės paskirties (20110404-DA&ČJ&SG, 20111229-ČJ)</p>
<p>Draudimas pagal analogiją taikyti specialias normas reiškia draudimą plečiamai taikyti specialaus ĮBĮ normas laidavimo santykiams, kuriems taikytinos kodifikuotos civilinės teisės normos (20111229-ČJ)</p>	<p>Būtų iškreipta nacionaliniu teisiniu reguliavimu sukurta socialiai teisinga skirtingu kreditorių statusu pagrįsta reikalavimų tenkinimo eiliškumo tvarka, <...> toks CK 4.178 straipsnio aiškinimas sudarytų prielaidas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis (20120305-EB)</p>
<p>Prior tempore potior jure principu grindžiamą hipotekinių kreditorių reikalavimų eiliškumo hipotekos registre turi būti laikomasi, nes nėra teisinio mechanizmo, kaip jį pakeisti (20120305-EB)</p>	
Atskirosios nuomonės baudžiamajame procese (6 nuomonės: 5 – dėl LAT Baudžiamųjų bylų sk. plenarinės teisėjų sesijos nutarčių, 1 – dėl LAT Baudžiamųjų bylų sk. teisėjų kolegijos nutarties)	
<p>Nekaltumo prezumpcijos principas reiškia, kad nuosprendyje faktines aplinkybes apie nenustatyto asmens padarytas veikas būtina išdėstyti taip, kad nuosprendis nesudarytų pagrindo manyti, jog teismas pripažįsta kaltu nusikalstamos veikos padarymu asmenį, kurio kaltumas nėra įrodytas įstatymo nustatyta tvarka. LAT suformuoto precedento tinkamumo prezumpcija reiškia, kad nuo precedento gali būti nukrypta tik tada, kai įtikinamai pagrindžiama, jog tai objektyviai, konstituciškai būtina (20090109-JP)</p>	<p>Po tokios plenarinės sesijos nutarties tektų keisti teismų praktiką visose bylose, kai žmogui į galvos sritį suduodami smūgiai ranka. Tokiu keliu, kai veikos kvalifikuojamos pagal padarinius (nukentėjusiojo mirtį), o ne pagal tyčios kryptingumą (pasikėsinimą nužudyti), teismų praktika niekada neįjo (20091020-VP)</p>

Atskiriosios nuomonės lietuviškajame teisės diskurse: praxeologinės įžvalgos

<p>Su nekaltumo prezumpcijos principu nesuderinamas baudžiamasis procesas siekiant reabilituoti mirusį kaltinamąjį, kuris mirė neįrodžius jo kaltumo įstatymo nustatyta tvarka ir nepažinusį įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (20111110-RB&OF&GG&TŠ)</p>	<p>Paskiriant kaltinamajam, dirbusiam prokuroru, už korupcinio pobūdžio nusikaltimą švelnesnio pobūdžio bausmę ir baudžiamojo poveikio priemonę nuvertintos valstybės ir visuomenės pastangos, nukreiptos į šių ypač žalingų nusikaltimų priežasčių ir pačių nusikaltimų išgyvendinimą (20120207-VG)</p>
<p>Vadovaujantis teisingumo principu, siekiant jo įgyvendinimo, galima spręsti tik dėl bausmės skyrimo, o ne dėl nusikalstamos veikos kvalifikavimo (20121012-VP)</p>	
<p>Atskiriosios nuomonės konstituciniame procese (28 nuomonės)</p>	
<p>Atsakingo valdymo principas; sąžininga konkurencija; Konstitucijos europeizacijos dimensijos svarba; visų Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje esančių asmenų lygiateisiškumas; vartotojų interesų apsaugos reikalavimas; netapataus Konstitucijos ir įstatymų aiškinimo reikalavimas; būtinybė naujai aiškinti Konstitucijos 46 straipsnį, atsižvelgiant į pasikeitusią Lietuvos geopolitinę ir nacionalinio saugumo situaciją; tinkamo (subalansuoto) argumentavimo imperatyvas (20090303-EŠ)</p>	<p>Sudaromos prielaidos didesnei monopolijai (monopolijos užsisklendimo būsenai), rinkos koncentracijai elektros energetikos sektoriuje (20090303-EŠ)</p>
<p>Teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo imperatyvas; asmens teisė į teisingą žalos atlyginimą (20090331-TB&AT)</p>	<p>Gali kilti grėsmė miškams, kaip konstitucinei vertybei, sudaromos prielaidos atsirasti miškui grėsmingiems padariniams. Viešo administravimo subjektams ir teisingumo vykdytojams gali būti nepakankamai aiškus išimtinumo reikalavimas, kyla grėsmė, kad to tinkamai nesureguliuos ir įstatymų leidėjas (20090622-EŠ)</p>
<p>Sisteminio ir teleologinio aiškinimo metodų svarba (tikrumo ir aiškumo reikalavimo nesuabsoliutinimas); miško žemės nekeitimo kitomis naudmenomis pripažinimas vertybe; sąvokos „išimtinai“ konstitucinio aiškinimo tęstinumas (20090622-EŠ)</p>	<p>Pradedama nesutapti senatvės pensijų, valstybės pareigūnų, karių pensijų ir invalidumo pensijų doktrininis vertinimas (20090902-EŠ)</p>
<p>Invalidumo pensiją gavusių asmenų teisėtų lūkesčių (teisinio saugumo) svarba; žmogaus orumas; esminių argumentų pateikimo prioritetas prieš skrupulingą įstatymų ir valdymo aktų genezės ir istorinės raidos fiksavimą (20090902-EŠ)</p>	<p>Neargumentuojant tam tikra apimtimi reinterpretuojama, nepaisoma ankstesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuluotos doktrinos dėl saugių darbo sąlygų, darbo apmokėjimų reguliavimo įstatymu, konstitucinio skaidrumo valstybės tarnyboje reikalavimų (20091216-RR)</p>
<p>Teisės į pensiją priskyrimas svarbiausioms asmenų socialinėms teisėms; pereinamojo laikotarpio nustatymo svarba keičiant teisinį reguliavimą (20090902-TB&AT)</p>	<p>Teisėjo įgaliojimų pratęsimo instituto aiškinime pernelyg sureikšminus administracinius ir darbo teisės aspektus, lieka nuvertintas įgaliojimų pratęsimo tikslas ir paskirtis; teisingumo vykdymo legitimacija kelia abejonių (20100226-EŠ)</p>
<p>Teisės aktuose negali būti reikalaujama neįmanomų dalykų (<i>lex non cogit ad impossibilia</i>) (20091216-RR)</p>	<p>Sudarytos prielaidos nepaisyti materialinės ir moralinės žalos teisingo atlyginimo principo, sumažinamos galimybės teismui vykdyti teisingumą (20110110-TB&AT)</p>

Straipsniai

<p>Asmens orumo kontekste – ypatinga svarba žalos atlyginimo institutui; tiek materialinė, tiek moralinė žala turi būti atlyginama teisingai; pusiausvyrą tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių (20100205-TB&AT)</p>	<p>Neatsakius į esminius bylos klausimus, lieka neaišku, ar toliau bus laikomasi oficialios Konstitucinio Teismo doktrinos dėl galiojančių ir KT dar nevertintų teisės aktų teisėtumo prezumpcijos, dėl asmens pažeistų teisių teisminės gynybos absoliutumo; nesudaromos prielaidos užtikrinti asmenų pasitikėjimą teise bei ją kuriančiomis valstybės institucijomis (20111028-EŠ)</p>
<p>Savo pobūdžiu iš esmės valstybinių (Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcijos) rinkliavų rūšių ir rinkliavos taikymo principų reguliavimo tik įstatymu reikalavimas (20100212-EŠ)</p>	<p>Nutarime pateikus cituojamo Vyriausybės nutarimo dėl socialinio draudimo pensijų ir invalidumo pensijų dalies sumų išmokėjimo vertinimą (nagrinėjamo aspektu suderinamumą su Konstitucija), užkirstas kelias ateityje vertinti šio teisės akto abejotiną konstitucingumą apskritai (20120208-EŠ)</p>
<p>Turinio viršenybės prieš formą principas vertinant teisės aktą dėl įgaliojimų parafuoti sutartį suteikimo. Vartotojų interesų monopolizuotoje dujų tiekimo rinkoje gynimo svarba. Teisės apibrėžimas (20100226-EŠ)</p>	<p>Pripažinus ginčijamą reglamentavimą dėl rinkimų užstato gražinimo atitinkančiu Konstituciją, praktiškai nebebus galima ateityje vertinti šio reglamentavimo konstitucingumo kitu – abejones keliančiu – aspektu (20120329-EŠ)</p>
<p>Prigimtinė asmens teisė į orumą, prigimtinė teisė į nuosavybę, asmenų lygiateisiškumas (20100709-RR)</p>	<p>Sukurtas precedentas, siaurinantis konstitucinę kontrolę, piktnaudžiaujant konstitucinės kontrolės netikslingumo argumentu (20120702-EŠ)</p>
<p>Proporcingas apkaltos, kaip <i>ultima ratio</i> pobūdžio atsakomybės formos, taikymas, įvertinant pažeidimų pobūdį (20101027-EŠ)</p>	<p>Sudarytos prielaidos manyti, kad galimas skirtingas žmogaus teisių ir laisvių standartų vertinimas nacionalinėje ir tarptautinėje jurisprudencijoje; iškilusios problemos sprendimas atidėtas neapibrėžtam laikui; neužtikrintas konstitucinio reguliavimo apibrėžtumas ir konstitucinės justicijos institucijos sprendimų prognozuojamumas (20100905-GM)</p>
<p>Teisinis tikrumas ir aiškumas; materialinės ir moralinės žalos teisingo atlyginimo principas (20110110-TB&AT)</p>	<p>Sukurtos prielaidos valstybei patirti nenaudingas finansines pasekmes valstybinio turto privatizavimo procese, pabloginta valstybės ar savivaldybės padėtis ir atitinkamai pagerinta pirkėjo padėtis abipusės rizikos santykiuose (20121024-EŠ)</p>
<p>Lojalumo valstybei ir lojalumo valdžiai netapatumas (20110217-TB)</p>	<p>Užkirstas kelias, praleista unikali proga (galimybė) sukurti išsamesnę konstitucinę doktriną apie Seimo galias priimti galutinį sprendimą dėl rinkimų rezultatų (20121113-EŠ)</p>
<p>Reikalavimas nepiktnaudžiauti retoriniais (turinio prasme tuščiais) argumentais (20111003-RR)</p>	
<p>Reikalavimas atskleisti vartojamų specialių sąvokų, turinčių esminę reikšmę bylai, turinį. Sprendimų poveikio vertinimo reikalavimas (reikalavimas vertinti daugiau nei vieną alternatyvą). Proporcingumo principo apibrėžimas (20120208-EŠ)</p>	

Asmens teisė į gerą viešąjį valdymą (administravimą) (20120329-EŠ)	
Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas; platesnės administracinių teismų diskrecijos ribos; visų asmenų lygybė įstatymu įtvirtinant ir įgyvendinant pagrindines teises ir pareigas; teisinis aiškumas ir tikrumas; <i>lex non cogit ad impossibilia</i> (20120622-RR)	
Visų konstitucinių teisių vienoda svarba (20120702-EŠ)	
Tinkamas balansas tarp konstitucinės jurisprudencijos vientisumo ir stabilumo siekio ir poreikio kurti, plėtoti, keisti jurisprudenciją; EŽT konvencijoje įtvirtintos žmogus teisės ir laisvės, kaip žmonijos raidos – civilizacijos vertybė, turinio viršenybė prieš formą (20120905-GM)	
Konstitucijos teksto stabilumo principas (vertybė); asmens teisių gynimo principas; principas, kad nacionalinę Konstituciją būtina aiškinti tarptautinei teisei draugišku (palankiu) būdu (20120908-EŠ)	
Viešosios teisės specifikos svarba; sutarčių sudarymo laisvė; esminių asmens teisių įgyvendinimo ar jų ribojimo įtvirtinimo tik įstatyme reikalavimas (20121024-EŠ)	
Profesionalumas ir valdžių padalijimas (20121113-EŠ)	
Teisinio reguliavimo aiškumas ir suprantamumas. Socialinių asmens teisių įgyvendinimo siejimas su objektyviais kriterijais ir sąlygomis (20131211-TB&GM&AT&DŽ)	

Išvados. Galima teigti, kad būtent šie 2 lentelėje išskirti principai–vertybės ir siekiami tikslai (siekiamos išvengti pasekmės), atskirąsias nuomones teikusią teisėjų nuomone, yra ypač reikšmingi, kita vertus, taip pat galima prežiuruoti, kad tai yra vertybės, kurių apsaugą nepakankamai užtikrino teismai, priimdami kontroversiškus sprendimus (nutarimus, nutartis).

Administracinėje justicijoje gintina, teismo nepakankamai įvertinta vertybe yra šalių sąžiningumo principas. Tai nestebina, nes šalių sąžiningumas visų pirma yra kertinis privatinės teisės principas, administraciniuose teismuose galimai mažiau taikomas ar mažiau įsisąmonintas.

Civiliniame procese – procesinio teisingumo reikalavimas, turinio pirmenybė prieš formą, asmenų lygiateisiškumas, nepiktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, draudimas pagal analogiją taikyti specialiąsias normas, *prior tempore potior jure* principas, taip pat siekis užkirsti kelią piktnaudžiauti laidavimo institutu, laidavimo instituto prasmės ir esmės neiškraipymas, siekis neiškreipti konstitucinio ir įstaty-

mais įtvirtinto reguliavimo. Kaip matyti, svarba suteikiama tiek procesiniam, tiek materialiajam teisingumui.

Baudžiamojoje justicijoje svarbiais ir gintiniais laikytini: nekaltumo prezumpcijos principas, precedento tinkamumo prezumpcija, tinkamas teisingumo principo įgyvendinimas, teismų praktikos stabilumas, deramas dėmesys valstybės ir visuomenės pastangoms kovai su korupciniais nusikaltimais ir jų priežastimis. Galima pastebėti, kad vertybiniai argumentai randa vietą ir baudžiamojoje justicijoje, kuri mažiausiai – lyginant su civiliniu, administraciniu ar konstituciniu procesais – gali būti laikoma laisvu argumentaciniu diskursu. Čia yra mažiau tinkama kalbėti apie argumentavimo efektyvumą, dėmesys pirmiausia skirtinas argumentavimo pagrįstumui.

Konstituciniame procese gintinų principų, vertybių ir siektinų išvengti pasekmių sąrašas yra kur kas ilgesnis. Tai galima paaiškinti ne tik tuo, kad analizuojamu laikotarpiu pateikta daugiau atskirųjų nuomonių dėl Konstitucinio Teismo nutarimų ar išvadų, tačiau ir tuo, kad kai kurie doktrininiai teisiniai argumentavimo metodai konstituciniame procese taikomi tik iš dalies (pvz., aiškinant Konstituciją nėra tinkama referuoti į ordinarinę teisę), todėl argumentuojantysis yra iš dalies „įkalintas“ vertybiniuose Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos tekstuose. Galima išskirti šiuos ne vienoje atskirojoje nuomonėje išryškintus principus, vertybes: teisingo žalos atlyginimo principo svarba, atsakingo valdymo reikalavimas, asmenų lygiateisiškumas ir vienoda jų konstitucinių teisių ir laisvių svarba, turinio prieš formą viršenybės reikalavimas, teisinio reguliavimo aiškumo ir suprantamumo reikalavimas, o drauge ir priešingas – teisinio reguliavimo aiškumo ir suprantamumo nesuabsoliutinimo reikalavimas, siekis neužkirsti kelio ateityje Konstituciniam Teismui grįžti prie jau nagrinėto teisinio reguliavimo kitais aspektais, siekis išnaudoti progas plėtoti ar revizuoti konstitucinę jurisprudenciją, kai tam susiklosto palankios situacijos ir kt.⁴⁹

Papildomai paminėtina, kad pagrįstumo ir efektyvumo prasme yra vertingi atskirose nuomonėse pateikiami kertinių teisiųjų kategorijų apibrėžimai, pavyzdžiui: „teisė yra tai, kas pripažįstama asmens teisių ir pareigų (juo labiau atsakomybės) atsiradimo šaltiniu“,⁵⁰ „bendrojoje jurisprudencijoje proporcingumas suprantamas

⁴⁹ Analizuojant atskirąsias nuomones konstitucinėje justicijoje, sąmoningai nebuvo išskirtas teisinės valstybės principas ar triada „teisingumas, protingumas, proporcingumas“, kurie dėl savo didelio abstraktumo ar nedetalizavimo konstitucinėje jurisprudencijoje veikia vertintini kaip stilistinė retorinė priemonė. Pastebėtina, kad į triadų „teisingumas, protingumas, proporcingumas“, „teisingumas, protingumas, sąžiningumas“ neišskiriamumą ir jų retorinį vaidmenį dėmesį yra atkreipę ir J. Baltrimas bei M. Lankauskas, taip pat G. Lastauskienė, žr.: *Baltrimas J., Lankauskas M.* Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai // *Teisės problemos*, 2014, Nr. 3(85), p.18–20; *Lastauskienė G.* Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos // *Jurisprudencija*, 2012, 19 (4), p. 1355–1356.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 26 d. nutarimo, p. 2.

įvairiomis reikšmėmis: ir kaip dviejų susikertančių vertybių ar teisių suderinamumo įstatymais, teismine ar administracine tvarka įrankis, ir kaip vienos teisės tinkamo ribojimo įstatymais, teismine ar administracine tvarka instrumentas⁵¹. Sąvokų, kurios gali būti suprantamos įvairiai, apibrėžimų pateikimas susiaurina interpretavimo ribas, sukonkretina ginamą poziciją. Šie apibrėžimai taip pat laikytini vertybinėmis ginamomis prielaidomis.

Iš šios analizės matyti, kad daugeliu atvejų teisėjai įvardija pamatines, poziciją pagrindžiančias ir vertybinę kryptį nurodančias bendrąsias normas, principus, tikslus ar siekiamas išvengti pasekmes. Tokių kertinių nuostatų įvardijimas didina argumentavimo pagrįstumą, nes norminius teiginius grįsti kitais, bendresnio pobūdžio norminiais teiginiais yra logiškai korektiška. Tačiau svarbu, kad įvardytos pamatinės nuostatos nebūtų pateikiamos tik kaip retorinės teksto dekoracijos, stilistinės puošmenos. Tirtose atskirose nuomonėse tokio deklaratyvumo apraiškų nėra daug: paprastai teisėjai eksplicitiškai dėstė iš pamatinių nuostatų, principų išplaukiantį samprotavimą arba prieš įvardydami bendrąją normą (principą) teikė išsamius tos normos (principo) esmę nusakančius paaiškinimus, pagrindimus.

Aiškus esminių vertybinių nuostatų įvardijimas turi ir kitą pranašumą – tai leidžia visuomenei žinoti ir tai, kokių pažiūrų yra vienas ar kitas teisėjas. Pavyzdžiui, tarp teisėjo E. Šileikio prioritetų yra konstitucinio proceso atvirumo ir efektyvumo siekis, asmenų lygiateisiškumas, nepagrįstų privilegijų netoleravimas ir kt. vertybinės nuostatos, tarp teisėjos R. Ruškytės ginamų nuostatų – racionalaus, korektiško argumentavimo sieki reiškiantys imperatyvai ir kt. Tai savo ruožtu didina ne kartą atskirose nuomonėse pabrėžtą teisinį tikrumą, teisinių sprendimų prognozuojamumą.

4. BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Nepaisant tam tikro teisės uždarumo, prakseologinė mintis ir argumentavimo paradigma neišvengiamai daro įtaką teisės teorijai ir praktikai – tiesos ir tikrumo sąvokas keičia efektyvumo ir pagrįstumo kategorijomis. Efektyvu yra tai, kas sėkmingai įtikina, o pagrįsta – tai, kas paremta patikimais, stipriais, nenuginčijamais (konkrečiu metu ir konkrečiomis aplinkybėmis) argumentais. Efektyvus ir pagrįstas teisinis kalbėjimas drauge turėtų išlaikyti ir etiško, pagarba oponentui (pirmiausia – oponentui, kiek mažiau – jo argumentams) paremto diskurso testą.

Rašytinis teisės diskursas yra specialus bendrojo argumentavimo atvejis, kurio tyrimui, atsižvelgiant į siekiamus kokybinius ar kiekybinius tikslus, galima pasitelkti įvairius socialinių mokslų ir argumentavimo teorijos siūlomus metodus: turinio

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimo, p. 7

analizę, argumentavimo schemas, argumentų medžius ir kt. Taikant turinio analizės metodą išskiriami prasminiai teksto elementai, argumentavimo schemų tipologija padeda identifikuoti, atpažinti tam tikrą argumento tipą, o kritiniai argumento schemas klausimai – įvertinti argumento stiprumą. Argumentų medžiai yra tinkami, kai siekiama tirti, vertinti ir atvaizduoti vidines argumentų struktūras, išskirti, kuris argumento elementas – prielaidos, išvedimo būdas ar išvada – yra silpniausia grandis.

Atskirųjų nuomonių tyrimas parodė, kad šiam lietuviškojo teisinio diskurso žanrui būdingas pirmąjį asmenį nurodančių veiksmažodžio formų, kurios pabrėžia argumentuojančiojo poziciją, vartojimas, struktūruotas argumentų dėstymas, kitos įtaigumą ir kalbos gyvumą didinančios retorinės priemonės. Konstatuota, kad iš esmės visose nuomonėse neperžengtos etiško argumentavimo ribos, o neretoje nuomonėje – pirmiausia konstitucinėje justicijoje – eksplacitiškai išreiškiama pagarba teismo sprendimui, daugumos nuomonei.

Vertybinių loginių argumentų išskyrimas atskirose nuomonėse parodė, kad daugeliu atvejų teisėjai įvardija pamatines, poziciją pagrindžiančias ir vertybinę kryptį nurodančias bendrąsias normas, principus, tikslus ar siekiamas išvengti pasekmes. Tai laikytina pagrįstu argumentavimu – su sąlyga, kad pamatinės nuostatos nėra tik deklaracijos, stokojančios iš jų išplaukiančio išvedimo, – nes norminius teiginius grįsti kitais, bendresnio pobūdžio norminiais teiginiais yra logiškai korektiška. Tai leidžia visuomenei žinoti ir tai, kokių pažiūrų yra vienas ar kitas teisėjas – o tai savo ruožtu didina ne kartą atskirose nuomonėse pabrėžtą teisinį tikrumą, teisinių sprendimų prognozuojamumą.

Atskirosios nuomonės pateikimo faktas laikytinas teisinio ginčo kontroversiško indikatoriumi, sunkios bylos kriterijumi: teisėjų – į bylos aplinkybes įsigilinusių teisės ekspertų – nuomonių išsiskyrimas laikytinas reikšminga aplinkybe.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 5, 8, 10, 15, 16, 53, 55 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Įstatymo papildymo 16(1) straipsniu įstatymas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 134-5179.

II. Specialioji literatūra

5. *Austin J. L.* How To Do Things With Words. Oxford: Clarendon Press, 1962.
6. *Baltrimas J., Lankauskas M.* Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamas būdai // Teisės problemos, 2014, Nr. 3 (85).
7. *Degutis A.* Ekonomika kaip prakseologija: filosofiniai „austrų ekonominės mokyklos“ pagrindai // LOGOS, 2011, Nr. 69, p. 47–59.
8. *Dung P. M.* On the Acceptability of Arguments and its Fundamental Role in Nonmonotonic Reasoning, Logic Programming, and n-Person Games // Artificial Intelligence, 1995, No 77, p. 321–357.
9. *Dworkin R.* Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
10. *van Eemeren F. H., Garssen B.* (eds.). Topical Themes in Argumentation Theory: Twenty Exploratory Studies. Dordrecht: Springer, 2012.
11. *Ihnen Jory C.* Pragmatic argumentation in law-making debates: instruments for the analysis and evaluation of pragmatic argumentation at the second reading of the British Parliament. Daktaro disertacija. Amsterdam: University of Amsterdam, 2012.
12. *Katzav J., Reed C. A.* On Argumentation Schemes and the Natural Classification of Arguments // Argumentation, 2004, No 18, p. 239–259.
13. *Kūris E.* Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys // *Švedas G.* (vyr. moksl. red.) Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
14. *Kūris E.* Apie Konstitucinio Teismo teisėjų atskiras nuomones: keli bihevioristiniai aspektai // Jurisprudencija, 2012, 19 (3), p. 1031–1058.
15. *Lastauskienė G.* Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos // Jurisprudencija, 2012, 19 (4), p. 1355–1356.
16. *Lamnek S.* Qualitative Sozialforschung. München: Psychologie-Verlags-Union, 1988.
17. *Maceina A.* Filosofijos kilmė ir prasmė. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1978, p. 131.
18. *Mackuvienė E.* Loginis metodas teisėje: sampratos problema // Teisė, 2010, Nr. 77, p. 126–145.
19. *Mackuvienė E.* Teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
20. *von Mises L.* Human Action: A Treatise on Economics, 3rd rev. ed. Chicago: Contemporary Books, 1966 [1949].

21. *Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L.* The new rhetoric: a treatise on argumentation. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2000 [1958].
22. *Prakken H.* An abstract framework for argumentation with structured arguments // *Argument & Computation*, 2011, No 1 (2), p. 93–124.
23. *Prakken H., Sartor G.* On modelling burdens and standards of proof in structured argumentation // *Legal knowledge and information systems*, ed. K. Atkinson. Amsterdam: Jurix, IOS Press, 2011, p. 83–92.
24. *Raz J.* The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System. Oxford: Oxford University Press, 1970.
25. *Raz J.* From Normativity to Responsibility. New York: Oxford University Press, 2011.
26. *Staugaitytė V.* Atskiroji nuomonė konstitucinėje justicijoje: teismo kolegialumas vs. teisėjo vidinis nepriklausomumas // *Jurisprudencija*, 2008, 9 (111), p. 125–131.
27. *Stelmach J., Brozek B.* The Art of Legal Negotiations. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp., 2013.
28. *Stone M. J.* Formalism // *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*. Ed. by J. Coleman, Sc. Shapiro. Oxford University Press, USA, 2002, p. 166–205.
29. *Šinkūnienė J.* Lietuviškojo humanitarinių ir socialinių mokslų diskurso ypatybės // *Podoktorantūros (post doc) stažuočių įgyvendinimas Lietuvoje*. Mokslo straipsnių rinkinys. Lietuvos mokslo taryba, 2014, p. 60–64.
30. *Verheij B.* Evaluating Arguments Based on Toulmin's Scheme // *Argumentation*, 2005, No 19, p. 347–371.
31. *Walton D., Reed Ch., Macagno F.* Argumentation Schemes. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
32. *Wilson R. A., Keil F. C.* (ed.). The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 1999.

III. Teismų praktika

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada dėl Lietuvos Respublikos Seimo nario Lino Karaliaus, kuriam pradėta apkaltos byla, ir Lietuvos Respublikos Seimo nario Aleksandro Sacharuko, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas dėl Lie-

tuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.

IV. Atskirosios nuomonės

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Jono Prapiesčio 2009-01-09 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2009 m. sausio 6 d. nutarties Nr. 2K-P-9/2009.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Zigmo Levickio 2009-02-23 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 23 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-3-80/2009.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjos Janinos Stripeikienės 2009-07-03 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 3 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-242/2009.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Vytauto Piesliako 2009-10-20 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. spalio 20 d. nutarties Nr. 2K-P-247/2009.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų Dangutės Ambrasienės ir Česlovo Jokūbausko 2010-10-07 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 7 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-152/2010 (S).
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Antano Simniškio 2010-11-24 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 24 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2010.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Zigmo Levickio 2010-12-13 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-3-515/2010 (S).
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Rimanto Baumilo, Olego Fedosiuko, Gintaro Godos, Tomo Šeškausko 2011-11-10 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2011 m. lapkričio 10 d. nutarties Nr. 2K-P-244/2011.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Česlovo Jokūbausko 2011-12-29 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2011 m. gruodžio 29 d. nutarimo civilinėje byloje Nr. 3K-P-537/2011.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų Dangutės Ambrasienės, Česlovo Jokūbausko ir Sigito Gurevičiaus 2011-04-04 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos

- Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 4 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-61/2011.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Vytauto Greičiaus 2012-02-07 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 7 d. nutarties Nr. 2K-24/2012.
 48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Egidijaus Baranausko 2012-03-05 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 5 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-3-87/2012.
 49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Armano Abramavičiaus, Olego Fedosiuko, Vladislavo Ranonio 2012-10-30 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. spalio 30 d. nutarties Nr. 2K-P-178/2012.
 50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo Vytauto Piesliako 2012-10-30 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. spalio 30 d. nutarties Nr. 2K-P-178/2012.
 51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2009-03-03 atskiroji nuomonė dėl Seimo ginčytų Atominės elektrinės įstatymo 10 str. ir 11 str. nuostatų atitikties Konstitucijai (dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimo).
 52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės ir Algirdo Taminsko 2009-03-31 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimo.
 53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2009-06-22 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 22 d. nutarimo.
 54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2009-09-02 atskiroji nuomonė dėl konstitucinės justicijos bylos Nr. 26/06, išnagrinėtos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimu.
 55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės ir Algirdo Taminsko 2009-09-02 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 26/06.
 56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės 2009-12-16 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 14/07-17/08-25/08-39/08.
 57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės ir Algirdo Taminsko 2010-02-05 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 36/2006-8/2009-49/2009.

58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2010-02-12 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutarimo.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2010-03-01 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 26 d. nutarimo.
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2010-07-02 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 30 d. sprendimo.
61. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės 2010-07-09 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. liepos 2 d. sprendimo.
62. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2010-09-07 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimo.
63. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2010-10-27 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvados.
64. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės 2010-11-02 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvados konstitucinės justicijos byloje Nr. 32/2010-33/2010.
65. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės ir Algirdo Taminsko 2011-01-10 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 13/08.
66. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Tomos Birmontienės 2011-02-17 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 27/2009-29/2009-30/2009-31/2010-53/2010-55/2010.
67. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės 2011-10-03 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 21/2008.
68. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2011-10-28 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimo.
69. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2012-02-08 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimo.
70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2012-04-02 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimo.
71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės 2012-06-22 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 15/2009.
72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2012-07-02 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimo.

73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Gedimino Mesonio 2012-09-05 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo.
74. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2012-09-08 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo.
75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2012-10-24 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 24 d. nutarimo.
76. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio 2012-11-13 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. nutarimo.
77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės 2013-05-06 atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 30 d. nutarimo konstitucinės justicijos byloje Nr. 50/2010.
78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Tomos Birmontienės, Gedimino Mesonio, Algirdo Taminsko, Dainiaus Žalimo 2013-12-11 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 11 d. nutarimo.
79. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjo Stasio Gagio 2013-05-06 atskiroji nuomonė dėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 6 d. sprendimo administracinėje byloje Nr. A-261-680/2013.
80. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjo Stasio Gagio 2013-11-07 atskiroji nuomonė dėl Civilinio kodekso 6.271 straipsnio taikymo (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimo) administracinėje byloje Nr. A-438-1358/2013.
81. Vilniaus apygardos administracinio teismo teisėjo Gintaro Dzedulionio 2010-07-22 atskiroji nuomonė dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo 2010 m. liepos 22 d. sprendimo administracinėje byloje Nr. I-1786-602/2010.

V. Kiti šaltiniai

82. *Chochrin T.* Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjai išaiškino kaip „teisingai“ taikyti CK reglamentuotas procesines palūkanas. Prieiga per internetą: <<http://jurisprudencija.wordpress.com/2014/03/04/lietuvos-auksciausiojo-teismo-baudziamuju-byly-skyriaus-teisejai-isaiskino-kaip-teisingai-taikyti-ck-reglamentuotas-procesines-palukas/>>.
83. „Infoplex“ portalo teismų praktikos posistemė. Prieiga per internetą: <www.infoplex.lt/tp>.
84. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo interneto svetainė. Prieiga per internetą: <www.lrkt.lt>.

Dr. Eglė MAURICĖ-MACKUVIENĖ
Law Institute of Lithuania,
Eglė Mauricė Law Firm Legallogic

DISSENTING OPINIONS AS A PART OF LEGAL DISCOURSE OF LITHUANIA: PRAXIOLOGICAL INSIGHTS

Summary

Praxiological insights about the strength and justification of arguments, as well as about the effectiveness of argumentation are formulated in the article. Praxiology is understood as a science about purposive and conscious human action; it is based on the presumptions that humans are acting beings, they are able to take decisions according their preferences. The methodological part opens the research. Few methods that could be useful when one investigates argumentation process are described here. Content analysis enables one to identify notional elements of the discourse. Typology of argument schemes and critical questions associated with argument schemes are useful when one recognizes the type of argument and evaluates its strength. The inner structure of argument could be analyzed and visualized with the help of argument trees.

The research focusses on the 45 dissenting opinions that are presented by judges in the civil, criminal, administrative and constitutional jurisdictions and published during the period of 2009-2013 in Lithuania. The fact of the presence of the dissenting opinion is classified as a criteria that indicates the controversy of the case, so called hard case.

Texts of the dissenting opinions are analyzed having in mind two tasks. Firstly, the identity of the judge and his (her) attitude towards the decision of majority are investigated. The analysis showed that judges exploit personalized way of communication, rhetorical elements, and at the same time they are keeping themselves within the boundaries of ethical behavior; the implicit or explicit – first of all in the constitutional jurisdiction – respect towards the decision of majority is conveyed.

Secondly, the normative (deontic) justification of arguments is looked for in the texts of dissenting opinions. The analysis showed that judges mostly use value-based argumentation, explicate principles and objectives to be achieved or consequences to be avoided. This value-based argumentation is classified as a kind of proper and strong justification, as this way of arguing is in line with the requirements of deontic logic and with the and published ideas of legal thinkers, to name but few – David Hume, Hans Kelsen, Robert Alexy.